

A serdülőkorú fiatalok alkoholfogyasztása

Várkonyi Erika

2011

Fejlődéslélektanilag a serdülőkori kritikus időszaknak tekinthető. A biológiai, hormonális és pszichoszociális változások mellett ez a káros szenvedélyek kipróbálásának korszaka is. A serdülők különböző szerfogyasztását a szakemberek többféle elméleti alappal magyarázzák.

A szimbólum-modell szerint a serdülő olyan viselkedésformákat keres, amik a felnőtt élet szimbólumai. Az alkohol fogyasztásával felnőttként tekinthet saját magára. Fokozza ennek esélyét az a tény, hogy a modern civilizációban a felnőtté válás folyamata időben meghosszabbodott. A serdülő még a gyermekkor és a felnőttkor közötti átmeneti időszakában él, de már hatnak rá a felnőttkor életének sajátosságai, és a fogyasztói társadalom hatásai. Ebben a meghosszabbodott átmeneti időszakban a serdülő, aki még nem találta meg identitását, a felnőttkor szimbólumaival igyekszik kompenzálni bizonytalanságát (Pikó, 2007). Andorka és Buda (1982) tanulmányában a felnőttkori alkoholizmus gyermek – és fiatalkori okait vizsgálta. Rámutattak, hogy az alkoholizmus kialakulásának veszélye nagyobb a szocializációs zavart átélt fiatalok esetében. A zavart családi háttérrel rendelkező serdülők előbb válnak alkoholfogyasztóvá, mint a megfelelő szocializációs körben élők. Amint azt Buda (1992) összegezte, a személyiség fejlődésében kiemelkedő szerepet kap a szociális tanulás. A tanulási mechanizmusok legfőbb színtere a család, aminek legfontosabb szerepe a szocializáció funkciójában rejlik, ezáltal a serdülő fejlődésében alapvető szerepet tölt be. A család a szocializáción kívül segít az identitás kialakításában, erőt ad a mindennapi konfliktusokban, irányt mutat a coping mechanizmusok kidolgozásához. A modern pszichológia szerint a személyiség társadalmi terméknek tekinthető, és mint ilyen, a családi környezet erős befolyása alatt áll. A nevelés, a mintaadás modellként jelenik meg a serdülő számára, aki a magatartásmintákat utánozni próbálja. Ennek értelmében a serdülőkori alkoholizmus családi szocializációs hibaként értelmezhető. A családi minta hatására kialakulnak az itallal kapcsolatos attitűdök. A kifejezett felnőttkori alkoholizmus aránylag ritka kisgyermekes háttérrel, de a mérsékelt italozás megjelenik. A serdülő személyiségébe fokozatosan beépül az ivás értékszemléletének magva – az alkoholfogyasztás jó, mert oldja a feszültséget, fokozza a jó hangulatot, a társas együttlét nélkülözhetetlen velejárója -, ami torzítja a fiatal alkoholhoz való viszonyát. Az alkoholizmussal szemben attitűd és értékítélet, sokáig rejtve marad a személyiségben, de későbbi szociális hatásokra alkoholizmusban testesülhet meg. Számos kutatás alátámasztotta, hogy a középiskolás korú serdülőévek meghatározzák a felnőttkori alkoholizmus esetleges kialakulását. Egy 2003. évi 9-10. évfolyamon tanuló diákok körében végett alkoholfogyasztásra vonatkozó kutatás eredményei

arra mutattak rá, hogy meghatározó kapcsolat mutatkozik a család szerkezete és a középiskolás fiatalok alkoholfogyasztása között. Az ép családokban a legkisebb arányú a fogyasztás, míg az egyszülős illetve újrastrukturált családokban nagyobb. Ez a megállapítás igaz az alkoholfogyasztás mennyiségére, gyakoriságára és a szélsőségesebb formáira is. A 2003. évi adatok szerint a szülők iskolai végzettsége kisebb befolyással bír a fiatalok alkoholfogyasztására, mint 1995 és 1999 között (Elekes, 2007). Továbbra is meghatározónak tűnik a család általános szocioökonómiai státusza, amely szerint az alacsonyabb státusz a serdülők magasabb alkoholfogyasztási értékével jár együtt (Skultéti és Pikó, 2006). A családi kapcsolatok minősége is befolyással bír a szerfogyasztásra. Elmondható, hogy a nagyobb szülői kontroll és a jó gyermek – szülő kapcsolat illetve a serdülő ezzel való elégedettsége csökkenti a serdülők alkoholfogyasztását, míg a családban előforduló káros viselkedési formák fokozzák azt (Elekes, 2007). Ugyanerre az eredményre jutott az a kutatás, amelyik a szerfogyasztás gyakorisága és a zilált családi háttér összefüggéseit vizsgálta (Kovács és Pikó 2009). A kutatásban az alkoholfogyasztás, mint káros szenvedély összefüggéseit vizsgálták az étellel való elégedettséggel és a szülő – gyermek kapcsolat minőségével. Egyértelművé vált, hogy az erősebb szülői felügyelet, a magasabb figyelmi szint, a kapcsolat minősége erős védőfaktorral válik a serdülő számára az egészségkárosító viselkedésformákkal szemben. A szülőtől eredő társas támogatás csökkenti az egészségkárosító életformák, az alkoholizmus megjelenését.

Az élet-modell szerint a társas tanulás és a kortársak hatására az egészségkockázati magatartásformák, köztük az alkoholfogyasztás, előtérbe kerülnek (Pikó, 2007). A kockázati magatartás egy többlépcsős folyamatban modellezhető. A kutatások szerint viszonylag sokan próbálják ki az alkoholfogyasztást serdülőkorban, de csak töredékük válik függővé. Ezáltal az experimentális kipróbálás a serdülőkor sajátosságának tekinthető és nem feltétlenül deviáns magatartás. A serdülőre hatnak az őt körülvevő társas háló résztvevői – a szülők és a kortársak csoportja (Pikó, 2002). Amint azt a legújabb kutatások alátámasztották, a fiatalok körében egyre elterjedtebb a baráti körben történő „nagy ivászat” (Skultéti és Pikó, 2006). Pikó (2007) tanulmánya rámutatott, hogy a szabadidő szervezetlen eltöltési formája elősegíti az alkoholfogyasztás, mint unaloműző és „szabadidős tevékenység” megjelenését. A hagyományos szabadidős tevékenységet űző fiatalokra kevésbé hatnak a káros szenvedélyek, mint a fogyasztásorientáltakra. Az iskolai teljesítmény és az alkoholfogyasztás kapcsolatát vizsgáló kutatások beszámolóit szerint az alkoholfogyasztás magasabb értékei a gyengébb tanulmányi eredménnyel járnak együtt. Iskolatípus összehasonlításban az adatok arra

mutatnak rá, hogy a gimnazistáknál kisebb arányban fordul elő rendszeres vagy szélsőségesebb alkoholfogyasztás (Elekes, 2007).

Az amúgy is átmeneti időszakában élő, bizonytalan serdülő látens pszichés zavarral is küzdhet, amint azt a harmadik modell kihangsúlyozza, és ez fokozza az alkoholtól való függés kialakulásának esélyét (Pikó, 2007). Ez egymásra kölcsönösen ható kapcsolatot eredményezhet – a bizonytalanság miatt a serdülő alkoholhoz fordul, az alkohol viszont módosítja a mentális működést és fokozza a bizonytalanságot. Ezt támasztják alá azok a pszichoszociális tényezőket vizsgáló kutatások, amelyek eredményei szerint az orientációhiány együtt járást mutat a nagyobb mértékű és szélsőségesebb alkoholfogyasztási formákkal (Elekes, 2007).

Az adaptáció-modell értelmében a serdülő viselkedésében megjelenő probléma-centrikusság az identitás megerősítését hivatott elősegíteni (Pikó, 2007). Az alkoholfogyasztás csoportnormaként jelenik meg, a konformitás funkciója a serdülő tudatában a kortárs csoport kohézióját erősíti. Fontos azonban megjegyezni, hogy a kohéziót erősíti az egészségtudatos életmód is, megfelelő közegben. A vizsgálatok kiterjedtek a vallási közösségekbe járó fiatalok alkoholfogyasztási szokásaira is, és az eredmények szerint a vallásosság védőfaktornak bizonyult – a vallásos összejövetelekre járó fiatalok körében nagyobb az alkoholt nem fogyasztók aránya. A pozitív pszichológiai kutatásokban vizsgálták a különböző szerfogyasztások hatását az étellel való elégedettségre (Pikó, 2007). Az eredmények szerint az alkoholtól tartózkodó fiatalok esetében regisztráltak a legmagasabb étellel való elégedettség szintet. A pozitív pszichológia képviselői szerint az alkoholfogyasztás nem feltétlenül a családban vagy a társas kapcsolatokban megjelenő alkalmazkodás sikertelenségét jelenti, inkább a pozitív életpálya hiányát jelzi.

A serdülők alkoholfogyasztását kutató szakemberek szerint 1995 és 2003 közötti időszakban nem csak az alkoholfogyasztási mutatók nőttek, hanem annak szélsőséges formái – lerészegedés, nagyivás – is. Nemzetközi összehasonlításban elmondható, hogy a kutatásban résztvevő országok diákjainak 90 %-a fogyasztott már legalább egyszer alkoholt életében. Jellemző a fiatalokra, hogy ritkábban, de akkor nagyobb mennyiségű alkoholt fogyasztanak. Elterjedtek a szélsőségesebb fogyasztási formák, a nagyivók aránya. A nemek közötti korábbi különbség eltűnőben van, a lányok alkoholfogyasztása megközelítette a fiúkét (Elekes, 2007). Az összehasonlításban figyelemre méltó, hogy a nagy fogyasztó országokban, mint például Dánia, csökkenést regisztráltak, míg a volt szocialista országokban, így Magyarországon is, növekedést. Összességében megállapították, hogy Európa nyugati részén csökkenő értékeket mutat az alkoholfogyasztás, míg Kelet-Európában a mutató növekedett. A Pikó (2002) által

ismertetett kutatási eredmények kimutatták, hogy az alkoholfogyasztás azokra a serdülőkre jellemző inkább, akiknek nincs stabil jövőképük, a pillanat határozza meg viselkedésüket. Ez a kapcsolat visszafelé is igaz, akik stabil jövőképpel rendelkeznek, kevésbé fordulnak káros magatartásformák felé. Skultéti és Pikó (2006) kutatása szerint a szegedi általános és középiskolás diákokból álló mintában a 11 és 20 év közötti fiatalok 64 %-a fogyaszt alkoholt és a gyakoriság az életkor növekedésével fokozatosan nő.

Kutatók vizsgálták az alkoholfogyasztás szenzoros élménykereséssel való összefüggését (Urbán, Czeglédi, Kovács és Kelemen, 2008). Az eredmények rámutattak, hogy a szenzoros élménykeresés és az alkoholfogyasztás gyakorisága, illetve nagyívás között közepes erősségű korreláció áll fenn. A magas szenzoros élménykereső serdülőknek erősebb pozitív elvárásai és gyengébb negatív elvárásai vannak az alkoholfogyasztás következményeire vonatkozóan. Ugyanakkor a szenzoros élménykeresés és a pozitív elvárások között erősebb a kapcsolat, mint a szenzoros élménykeresés és a negatív elvárások között. Ez összhangban áll a korábbi jellemzésekkel, amely szerint a szenzoros élménykeresők nagyobb mértékben tartják jutalmazónak az alkoholfogyasztást és hajlamosabbak alábecsülni annak negatív következményeit. Az eredmények alátámasztották azt a feltételezést, hogy az elvárások fontos közvetítő tényezők szerepét töltik be a szenzoros élménykeresés és az alkoholfogyasztás között.

A serdülőkori alkoholfogyasztás csökkentésének módja a tudatos preventív egészségmegtartó magatartás. A jövőorientált serdülők kevésbé fordulnak kockázati magatartás, köztük az alkoholfogyasztás felé. A szociális közeg, a barátok hatása a preventív életmódban ugyanúgy megnyilvánul, mint a kockázati magatartást tanúsító serdülőknél - a barátok hatására nőhet az alkoholfogyasztás, de az egészségmegtartó magatartás is (Pikó, 2002). A prevenció mind az egyén, mind a társadalom felelőssége (Pikó, 2003). Tudatában kell lenni annak, hogy az életmódbeli sajátosságok milyen következményekkel járnak. Ez az egyén, a serdülő felelőssége, ami elsődlegesnek tekinthető, de figyelembe kell venni a társadalmi, mikroszociális „kényszereket” is. A serdülő nem tudatosan válik alkoholfogyasztóvá, hanem ebben a folyamatban kiemelt szerepet játszanak különböző meghatározó társadalmi tényezők: a szocializációban elsajátított tapasztalatok, társadalmi – gazdasági helyzetük. Magatartásformáikat az őket körülvevő társas környezetükhöz igazítják. Az egészségtudatos magatartást tanúsító serdülő kevésbé hajlamos kockázati magatartásformákra, alkoholfogyasztásra.

Felhasznált irodalom

- Andorka R., Buda B. (1982). Elméletek – vizsgálatok – következtetések. In: Fekete J.(szerk): *Alkoholizmus. Kórkép vagy korkép?* Budapest: Kossuth Könyvkiadó
- Buda B. (1992). *Az alkohológia új távlatai.* Budapest: Alkoholizmus Elleni Bizottság
- Elekes Zs. (2007). Serdülőkori fiatalok alkoholfogyasztása az ESPAD – kutatások eredményei alapján. In: Demetrovics Zs., Urbán R., Kökönyei Gy. (szerk): *Iskolai egészségpszichológia.* Budapest: L'Harmattan Kiadó
- Kovács E., Pikó B. (2009). A család egészségvédő hatása serdülők körében. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika* 10 (2009) 3, 223-237.
- Pikó B. (2002). *Egészségtudatosság serdülőkorban.* Budapest: Akadémiai Kiadó
- Pikó B. (2003 Nov). Magatartástudomány és prevenció: a preventív magatartásorvoslás Jelentősége. *Magyar Tudomány* 2003.11. 1381.
- Pikó B. (2007). A serdülőkori egészségmegtartás pozitív pszichológiai megközelítése. In: Demetrovics Zs., Urbán R., Kökönyei Gy. (szerk): *Iskolai egészségpszichológia.* Budapest: L'Harmattan Kiadó
- Skultéti D., Pikó B. (2006). Fiatalkori alkoholfogyasztás: a szocioökonómiai háttér és a szociális hatások szerepe. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika* 7 (2006) 2, 75-94.
- Urbán R., Czeglédi E., Kovács K., Kelemen A. (2008). A szenzoros élménykeresés összefüggése az alkoholfogyasztással és az alkohollal kapcsolatos elvárásokkal középiskolások körében. *Magyar Pszichológiai Szemle* 2008, 63. 3. 499-518.